

Планеталар

Автор: Назгүл Кулматова

Сүрөтчү: Татьяна Дедикова

Которгон жана адаптациялаган: Талгат Деркембаев

Планеталар

Автор: Назгүл Кулматова

Сүрөтчү: Татьяна Дедикова

Которгон жана адаптациялаган: Талгат Деркембаев

Кыргыз тилинде

Бишкек-2021

Copyright © 2021, Бул чыгарма Creative Commons Attribution 4.0 Эл аралык лицензиясы (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) боюнча лицензияланган.

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Бул ишти коммерциялык максаттарда колдоно аласыз. Бул чыгарманы адаптациялап, толуктай аласыз. Авторлордун, иллюстраторлордун ж.б. автордук укугун жана өздүк маалыматтарын сакташыңыз керек.

Planets, Copyright © 2020, Эта работа лицензирована по международной лицензии Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>). түп нускасынан ылайыкташтырылган. CC BY-NC-SA 4.0 лицензиясы негизинде лицензияланган.

"Планеталар" (кыргыз тилинде), автор Назгүл Кулматова, сүрөтчү Татьяна Дедикова, Талгат Деркенбаев тарабынан которулуп адаптацияланган. ©Mustard Seed Books, 2011 CC-BY-NC-SA 3.0 лицензиясы боюнча басылып чыккан. Чыгарманын түп нускасын бул жерден көрө аласыз: <http://mustardseedbooks.org/wordpress/books/singlepage/Planets.pdf>

Бул басылма АКШнын эл аралык өнүктүрүү боюнча агенттиги (USAID) аркылуу көрсөтүлгөн Америка элинин колдоосу менен түзүлдү. Басылманын мазмуну USAIDдин же АКШ Өкмөтүнүн пикирин милдеттүү түрдө чагылдырбайт.

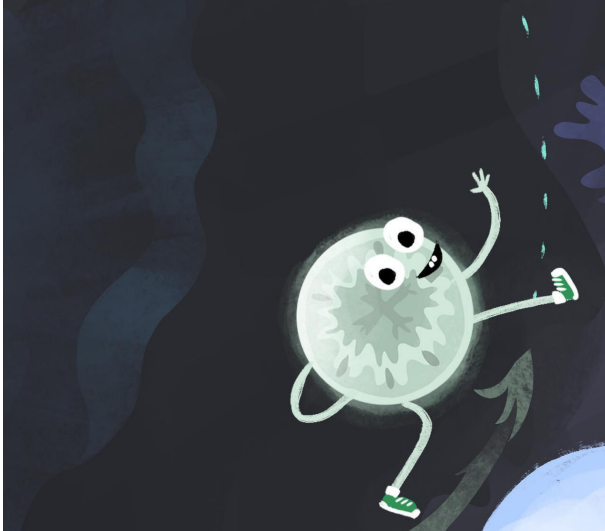
Күн жана анын тегерегинде айланып жүргөн бардык асман тулкулары Күн системасын түзөт. Бул системада жылдыздар, планеталар жана алардын жандоочулары, ошондой эле кометалар, астероиддер жана башка субүекттер да бар. Алардын ар биринин өздөрүнө тиешелүү сырлары болот.

Асман тулкулары тартылуу күчүнө ээ. Алар бул күчтүн таасири менен бири-бирине тиешелүү аралыкта, бир үй-бүлөдөй болуп жакын

Күн – системанын борбору. Бул өзүнөн жарык нур, жылуулук таратып туруучу өтө ысык суюк тоголок шар, негизги жана борбордук планета.

Планетанын тегерегинде башка планеталар жана алардын жандоочулары, астероиддер, метеориттер, кометалар, космостук чаңдар айланат.

Меркурий Күнгө эң жакын жайгашкан. Ал Күндү айланган эң кичинекей планета. Көлөмү кичине экендигине карабастан, Күнгө жакын болгондуктан, аны Жерден телескопсуз эле көрүүгө болот. Меркурийде тоолор жана кратерлер аябай көп, атмосферасы жок.

Чолпон (Венера) – эң ысык экинчи планета. Чолпон кечинде Күн баткандан кийин же таң заарында көрүнөт. Ал асмандагы Күн менен Айдан кийинки эң жарык жылдыз.

Бул планета көп жагынан Жерге окшош. Ал кычкыл газынан турган уулуу булуттар менен оролгон. Чолпондо кислота жааны жаап турат.

Жер – үчүнчү планета. Жерден башка жандуу нерселердин жашоосу үчүн зарыл аба, суу ж.б. бар планета табыла элек.

Жердин Күндү толук бир жолу айланып чыккан мөөнөтү жыл деп аталат. Абанын катмары Жердин оптималдуу температурасын сактап турат.

Деңиздин тереңинен баштап, абанын катмарына чейин жашоо бар. Биздин курчап турган чөйрөнү – аба, суу, топуракты булгануудан сактоо зарыл.

Жерден кийинки төртүнчү планета – Марс. Анын «Кызыл планета» деген аталышы да бар. Марстын топурагында темир көп болгондуктан, планета кызгылт түстө. Марс – аябай суук планета. Анда мезгил-мезгили менен кумдуу бороондор болуп турат.

Марста Жер сыяктуу эле төрт мезгил бар. Айырмасы, ар бир мезгилдин узактыгы ар кандай.

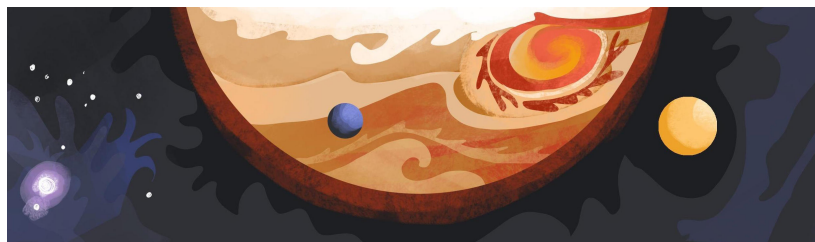

Күндүн айланасында чоң планеталардан башка да миңдеген майда планеталар айланып жүрөт. Аларды астероиддер деп аташат. Астероиддер ар кандай формада жана көлөмдө болуп, таштардан турат. Күндүн табигый жандоочуларына кометалар да кирет. Кометанын газдуу жана чаңдуу куйругу жарк этип түнкү асманды сызып өтөт. Бул өтө кооз көрүнүш.

Юпитер – бул Күн системасындагы планеталардын эң чоңу. Ал Жерден он эсе чоң. Жыл бою түнкү асмандагы жаркыраган планеталардын бири. Анын 79 табигый жандоочусу бар. Юпитердин сырткы катмары газ булуттардан турат. Ошондуктан аны «газ алпы» деп аташат. Юпитерге күндүн жарыгы, жылуулугу өтө аз жетет. Анын бети дайыма суук болуп турат.

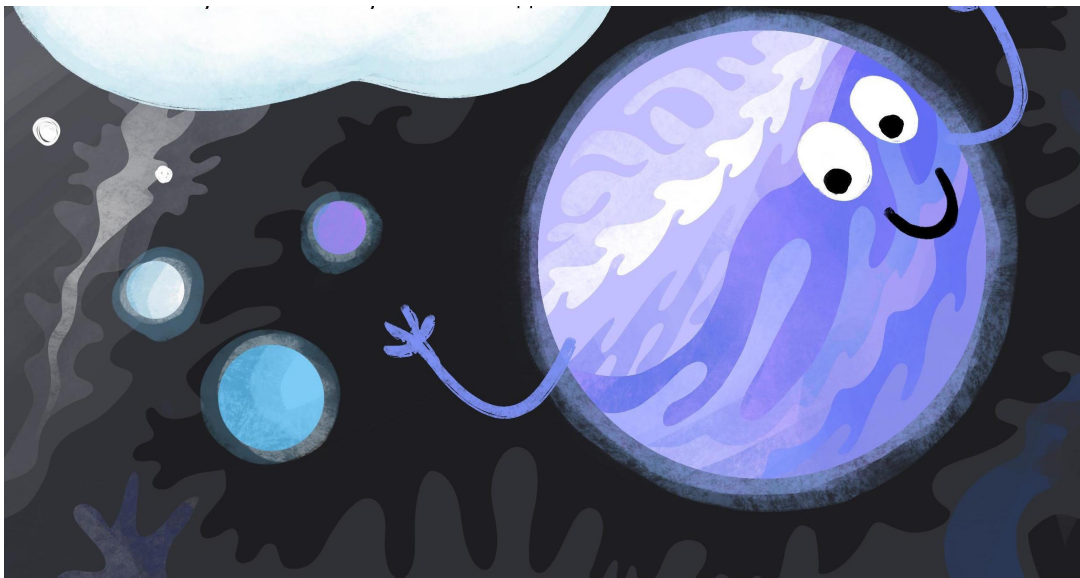

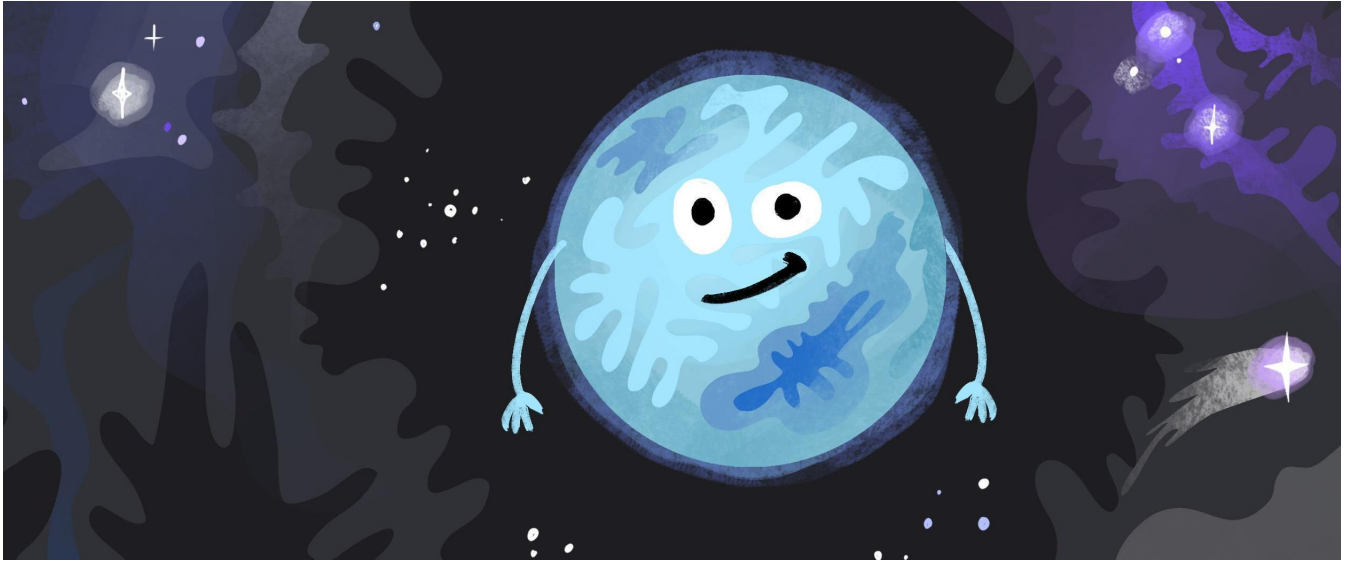

Күн системасындагы Сатурн планетасы курчап турган шакекчелердин жаркыроосу менен белгилүү. Анын он жандоочусу бар. Күн системасындагы планеталардын ичинен Сатурн гана эң сонун жалпак алкактар менен курчалган. Алкактар муздун чоң жана кичинекей бөлүктөрүнөн турат. Алар чогуу бир чоң алкак сыяктуу көрүнөт. Бул алкак өтө зор, ага жер сыяктуу төрт планета батып кетмек.

Күн системасынын алыскы планетасы – Уран. Уран Жерден алыс жайгашкан. Бул планета телескоптун жардамы менен ачылган биринчи планета болуп эсептелет.

Уран – эң суук планета. Ал ар түрдүү газ жана муздан турат. Бул планетада дайыма шамал болуп турат.

Нептун – Күндөн баштап санаганда сегизинчи планета. Ал Күндөн эң алыс жайгашкан. Абдан суук планета. Аябай катуу шамал болуп турат. Нептун Жерден өтө алыс болгондуктан, аны изилдөө кыйын.

USAID
АМЕРИКАНЫН ЭЛИНЕН

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ

Автор: Назгүл Кулматова
Сүрөтчү: Татьяна Дедикова
Которгон жана адаптациялаган:
Талгат Деркембаев

USAID "Окуу керемет!" долбоору
Кыргыз Республикасы

1-класс	1.1 деңгээли
	1.2 деңгээли
	1.3 деңгээли
2-класс	2.1 деңгээли
	2.2 деңгээли
3-класс	3.1 деңгээли
	3.2 деңгээли
4-класс	4.1 деңгээли
	4.2 деңгээли